

na rubu pameti

**IZVJEŠTAJ O STANJU
RADIKALIZACIJE**

**I NASILNOG
EKSTREMIZMA**

U CRNOJ GORI

Ministry of Foreign Affairs

CENTAR ZA
DEMOKRATSku
TRANZICIJU

na rubu pameti

IZVJEŠTAJ O STANJU RADIKALIZACIJE

I NASILNOG
EKSTREMIZMA
U CRNOJ GORI

Autor/ka: Dragan Koprivica, Milica Kovačević

Ministry of Foreign Affairs

Jul 2022.

UVOD

U funkcionalnoj demokratiji nasilje nije prihvatljiv način traženja političkih ili društvenih promjena. Današnji liberalni ustavi štite pravo građana da brane i ekstremne stavove, ali ograničavaju slobodu govora onda kad zagovara mržnju i nasilje.

U Crnoj Gori su se mržnja i nasilje u posljednjih nekoliko godina pomjerili sa margina prema centru javnog i medijskog prostora, budući da su glavni stimulatori društvene radikalizacije uticajne organizacije - političke grupacije i Srpska pravoslavna crkva (SPC). Okidači za ispoljavanje radikalnih stavova i nasilja su događaji povezani sa politikom i odnosima između države i SPC. Ipak, jasno je da burne reakcije šire javnosti najčešće nijesu spontani odgovor na ove događaje nego rezultat koordiniranog i organizovanog podizanja i spuštanja tenzija u skladu sa trenutnim političkim interesima političkih aktera na različitim polovima društva.

Ovo se lako može vidjeti na primjeru formiranja manjinske vlade kad ekstremni glasovi nijesu bili u interesu aktera, pa je destabilizacija izbjegnuta kao rezultat političkog dogovora. Na drugoj strani, dešavanja oko temeljnog ugovora ukazuju na namjerno korišćenje ove teme za podizanje tenzija i zaustavljanje reformskih procesa.

U situaciji kada moćne političke organizacije koriste radikalizaciju za ostvarivanje svojih ciljeva teško je govoriti o učinkovitoj borbi protiv nasilnog ekstremizma. Protiv faktora koji dugotrajno utiču na polarizaciju i radikalizaciju, poput govora mržnje ili dezinformacija, potrebna je ujedinjena reakcija i institucija i građanskog društva, o čemu je absurdno govoriti kada su ove aktivnosti podržane iz političkih centara moći.

Prevencija nasilnog ekstremizma u Crnoj Gori prepuštena je institucijama bez pravih ovlašćenja i političke podrške. Čak i na polju represije, vidimo da i institucije koje imaju kapacitete za prepoznavanje, istragu i suzbijanje, često nailaze na politički motivisane prepreke u svome radu.

U prethodnoj godini sistem borbe protiv nasilnog ekstremizma je stagnirao, dok je ekstremizam doživio procvat. Ovakva nezainteresovanost donosilaca odluka za rješavanje ovih problema već ostavlja teške posljedice na stabilnost i društvenu koheziju u Crnoj Gori. Nastavak ove prakse može i konačno razoriti sliku o građanskoj multikulturalnoj Crnoj Gori, i zaraditi nam imidž oaze desničarskog i etnonacionalističkog ekstremizma.

ŠTA DRŽAVA RADI, A ŠTA NE RADI?

Nacionalni međuresorski operativni tim za suzbijanje nasilnog ekstremizma, terorizma, pranja novca i finansiranja terorizma (NOT) je svega nekoliko mjeseci radio u punom političkom i legalnom kapacitetu.

Koordinator i članovi NOT-a su imenovani u junu 2021. godine, više od pola godine nakon izbora 42. Vlade Crne Gore. Od izbora nove 43. Vlade, krajem aprila 2022, NOT je u tehničkom mandatu, i suštinski nefunkcionalan jer je veliki broj njegovih članova ili promijenio funkcije, ili nije više u sistemu državne uprave. No, suštinski, aktivnost NOT-a je oslabila već u septembru 2021, sa dogadjajima vezanim za ustoličenje mitropolita SPC na Cetinju koji su doveli do krize vlasti, a zamrla krajem 2021. godine, kad su počeli politički razgovori o novoj manjinskoj vladi.

Zbog kašnjenja u formiraju NOT-a, nije pravljen Akcioni plan za realizaciju Strategija prevencije i suzbijanja radikalizacije i nasilnog ekstremizma za 2021. godinu, već su se realizovale mjere predviđene Zajedničkim akcionim planom za borbu protiv terorizma na Zapadnom Balkanu i Strategijom.

U ovom kratkotraјnom periodu urađeno je nekoliko značajnih aktivnosti na uspostavljanju regionalne saradnje, kroz posjete institucijama i organizacijama u zemljama regiona koje se bave borbot protiv terorizma i nasilnog ekstremizma. Nastavljena je i saradnja sa međunarodnim partnerima i civilnim sektorom na sprovođenju obuka i razmijene informacija.

U saradnji sa CDT-om je realizovana godišnja konferencija Nacionalne platforme borbu protiv nasilnog ekstremizma. Takođe, uz podršku CDT-a pripremljen je i Akcioni plan za 2022. godinu, koji nije usvojen zbog krize vlasti.

Ipak bilo je očigledno da izostaje politička podrška za rad NOT-a. Nije napravljen iskorak u pravcu institucionalizacije i boljeg povezivanja ovog tijela u sistemu državne uprave. Nijesu obezbijedena ni finansijska sredstva za njegov rad, pa se tijelo i dalje u najvećoj mjeri oslanja na donatorsku podršku i podršku nevladinog sektora. Nije se nigdje odmaklo sa idejom o formiranju posebnog odjeljenja za praćenje ekstremizma i terorizma u Upravi policije.

Loši odnosi unutar Vlade i nepovjerenje između i unutar državnih organa su se prenijeli i na funkcionisanje međuresornog NOT-a. NOT je u ovom sastavu održao samo par sjednica, a među članovima je često izostajala suštinska razmjena informacija. Državni organi koji operativno pokrivaju nasilni ekstremizam i terorizam nijesu sa svim članovima NOT-a dijelili informacije o rastućoj radicalizaciji i organizovanim ekstremističkim grupama, pa se su članovi NOT-a i ekstremizmu protiv koga treba da se bore informisali iz medija.

Nasuprot ovome, nasilni ekstremizam nije bio na čekanju. U prethodnoj godini desničarske etnonacionalističke strukture u Crnoj Gori počele su da dobijaju jasne obrise organizovanosti, za čije prepoznavanje više nije neophodno imati posebne vještine i pristup operativnim i klasifikovanim informacijama.

Na osnovu svakodnevnog monitoringa i analize javno dostupnih izvora može se uočiti da je, uz snažnu podršku politike i crkve, na proruskom i prosrpskom desnom spektru formirana je složena struktura sačinjena od pojedinaca, grupa i organizacija, koje djeluju online i onsite. Nijesu uvijek formalno povezane, ali baštine srodne ideologije i mržnju prema zajedničkom neprijatelju. Potentnost ovog radikalizma nije samo u ideološkim i motivacionim elementima, nego u povezanosti sa kriminalnom supkulturnom koja je kapacitirana da ekstremne namjere prevede u djela. Dominantno kao reakcija na prethodno, i na procrnogorskoj strani pored pojedinačnih istupa uočavamo i neke naznake desničarskog organizovanja.

Motivacioni indikatori za nasilnu ekstremističku aktivnost¹ izražito su vidljivi na društvenim medijima. Koordinirane i preklapajuće mreže povezanih stvarnih, lažnih i bot profila, često skrivene iza aktivizma ili humora, proizvode, promovišu i konzumiraju velike količine sadržaja, narativa, videa, poruka punih govora mržnje, ksenofobije, diskriminacije, mizoginije². Konstantno su prisutni narativi revizionizma u odnosu na II svjetski rat, i slavljenje zločina i zločinaca iz 90-tih godina prošlog vijeka.

Na sljedećem nivou radikalizovani pojedinci poziraju sa simbolima nasilnog ekstremizma i oružjem, i prelaze u zonu direktnih prijetnji pojedincima ili iskazivanja želje za sprovođenjem nasilja nad ideološkim metama. Na terenu se to prevodi u zabranjenje zone, mjesta koja treba zaobilaziti, blokirane puteve, gradove u koje ideološki protivnici nijesu dobrodošli.

Posebno alarmantan indikator radikalizacije šire zajednice koja je u dodiru sa ekstremnim politikama ili grupama je prihvatanje nasilja kao neophodnog sredstva za postizanje ideoloških ciljeva i odbacivanje nenasilnih metoda kao neefikasnih. Tu dolazimo do posebne ravni relativizacije u kojoj sve veći djelovi društva uopšte nijesu u stanju da prepoznaju ekstremizam na svojoj strani političkog spektra.

Zanimljivo je da političari često dijele etikete ekstremista i onima koji to nijesu pa na taj način direktno utiču na stvaranje konfuzije i predstava o tome ko je zaista u zoni ekstremizma a ko nije.

¹ US Violent Extremist Mobilization Indicators 2021 Edition

https://www.dni.gov/files/NCTC/documents/news_documents/Mobilization_Indicators_Booklet_2021.pdf

² Goran Delić, Milica Kovačević, Radoje Cerović, Mreža dezinformacija u Crnoj Gori: Vidimo li slona u prostoriji?, Centar za demokratsku tranziciju, maj 2022, <https://www.cdtmn.org/analize/mreza-dezinformatija-u-crnoj-gori-vidimo-li-slona-u-prostoriji/>

OKIDAČI ILI SUZBIJAČI

KO ZAISTA PODSTIČE EKTREMIZAM?

Autori koji se bave pitanjem radikalizacije saglasni su da je riječ o procesu promjene, ličnoj i političkoj transformaciji. Proces je dugotrajan, i radikal se ne postaje preko noći, iako postoje „katalizatori“ koji mogu ubrzati proces. Autori modela piramide radikalizacije, psiholozi Clark McCauley i Sophia Moskalenko, objašnjavaju: „politička radikalizacija pojedinaca, grupa i masovne javnosti događa se u putanji djeđovanja i reakcije u kojoj djeđovanje države često igra značajnu ulogu. Radikalizacija se javlja u odnosu međugrupnog nadmetanja i sukoba u kojem su obje strane radikализovane.“³

Politički i društveni život u Crnoj Gori u posljednjoj godini (ali i u godinama koje su prethodile) slika je takvog međugrupnog nadmetanja. Katalizatori, ili okidači za ovu grupnu dinamiku su politički i društveni dogadaji, na lokalnoj, regionalnoj i međunarodnoj sceni. A podstrekaci i raspirivači - politika i crkva, iz zemlje, ali i kroz uticaje iz inostranstva.

Uređenje međusobnih odnosa između Crne Gore i Srpske pravoslavne crkve jedna je od tema koja je dokazani katalizator radikalizacije u društvu. Upravo zbog njenog konfliktnog potencijala i nemogućnosti pronalaženja kompromisnog rješenja, ova tema je godinama odlagana i sklanjana sa dnevnog reda. Od usvajanja Zakona o slobodi vjeroispovijesti 2019. predstavlja nepresušni izvor tenzija, sa potencijalom da izvede veliki broj ljudi na ulice i da generiše nasilje. Nakon što je SPC, uz podršku političkih snaga u Crnoj Gori, kao i političku, finansijsku i medijsku pomoć iz okruženja, tokom 2020. godine uspješno mobilizovala desetine hiljade građana i građanki na protestima, pušten je duh iz boce. Energiju nagomilanu u novonastalom litijskom pokretu nije bilo moguće

³ Diego Muro, What does Radicalisation Look Like? Four Visualisations of Socialisation into Violent Extremism , CIDOB, 2016, https://www.cidob.org/publicaciones/serie_de_publicacion/notes_internacionales_cidob/n1_163/what_does_radicalisation_look_like_four_visualisations_of_socialisation_into_violent_extremism

tek tako kanalizati, niti radikalizovane pojedince i grupe jednostavnom naredbom vratiti u stanje mirovanja. Djelovi pokreta su se aktuelizovali kroz konzervativne političke projekte, ali je radikalniji dio nastavio da živi kroz organizovane desničarske grupe.⁴ Ovi događaji su pokrenuli radikalizaciju i grupisanje i na drugom političkom polu, gdje radikalizovani pojedinci sve češće iskazuju namjeru odustajanja od institucionalnog djelovanja i nenasilnih formi protesta.

Kulminacija ovog društvenog konflikta manifestovala se početkom septembra 2021. godine na Cetinju, prilikom inauguracije Joanikija Mićovića, mitropolita SPC. Javnost ni do danas nije imala uvid u zvanične dokumente i izveštaje, ali su brojni izvori govorili da su bezbjednosne procjene uoči održavanja ovoga skupa bile izrazito negativne.⁵ Policija je upozoravala na "ekstreme sa obje strane"⁶, a brojni medijski izvještaji na prisustvo sumnjivih osoba i grupa⁷. Dogadaj je uprkos ovome, i protivljenju MUP-a i policije održan, na ivici ozbiljnog sukoba i uz policijsku intervenciju koju su mnogi opravdano kritikovali zbog prekomjerne upotrebe sredstava prinude. Srećom, nije bilo ljudskih žrtava niti drugih teških posljedica.

Djelovalo je da je tema makar privremeno skrajnuta sa dnevnog reda. Nova Vlada je formirana na obećanjima o evropskim integracijama i rješavanju problema za koje većina crnogorskih građanki i građana pruža nepodijeljenu podršku. Međutim, krajem juna 2022. je ponovno aktuelizovano potpisivanje temeljnog ugovora sa SPC. Opet bez dijaloga, serviran je u svršenom činu akt u kome se nije mogla izdejstvovati ni promjena zareza. Sami takav način izaziva sumnju da je ovo pitanje namjerno postavljeno u cilju radikalizacije političkih prilika.

⁴ Centar za demokratsku tranziciju, serijal "Na rubu pameti", "Što je bila partija to je opet crkva" (1, 2. i 3. dio) 2022, https://www.youtube.com/watch?v=yIfnXFgAbDE&list=PLIgfoeQv2VjSorTVDC8bNZUnkv4SkClip-W&index=2&t=8s&ab_channel=CDTCrnaGora
https://www.youtube.com/watch?v=k9gbDogWjkQ&list=PLIgfoeQv2VjSorTVDC8bNZUnkv4SkClip-W&index=29&ab_channel=CDTCrnaGora

⁵ Lela Šćepanović, "Bezbjednost na riziku i tenzije ustoličenje ipak na Cetinju", Radio Slobodna Evropa, 03.09.2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-cetinje-joanikije-/31442525.html>

⁶ MINA, "Sekulović: Postoje ekstremi sa obje strane", 01.09.2021, <https://mina.news/vijesti-iz-crne-gore/sekulovic-postoje-ekstremi-sa-obje-strane/>

⁷ Kacuša Kršmanović, "Srpski ekstremisti raspoređeni u Cetinjskom manastiru, grupe spremne čekaju i u Podgorici", Pobjeda, 04.09.2021, <https://www.pobjeda.me/clanak/srpski-ekstremisti-rasporedeni-u-cetinjskom-manastiru-grupe-spremne-cekaju-i-u-podgorici>

Evropski parlament u svojoj rezoluciji upozorio da se strano uplitanje može ostvariti i putem uticaja i instrumentalizacije vjerskih institucija, kao što je ruski uticaj na pravoslavnu crkvu u regionu, uključujući sijanje podjela među lokalnim stanovništvom, razvijanje pristrasnog pisanja istorije i promocija anti-EU agende.⁸

No, istorijski revizionizam nije ekskluzivna zona SPC. U vremenu rastuće etnonacionalističke radikalizacije to je sredstvo kome pribjegavaju sve strane. Saradnici okupatora, Joanikije Lipovac, Krsto Popović, Osman Rastoder i drugi, su u neutemeljenim interpretacijama nacionalista porasli do heroja i mučenika.

I stranačka trvenja su često inspiratori radikalizacije, i to je prostor u kom se najbolje vidi da političke akteri inspirišu tenzije, ali ih često istovremeno mogu kontrolisati i zaustaviti. Kada je početkom februara 2022. godine izglasano nepovjerenje 42. Vladi Crne Gore i najavljenog formiranje manjinske vlade, neupućeni su mogli očekivati da će se na novog mandatara i njene konstituente obrušiti propagandna mašinerija i da je Crna Gora pred novim blokadama puteva i nasilnim protestima. Međutim, sve je proteklo u svečanoj tišini. Zamukli su srpski provladini tabloidni, SPC u Crnoj Gori je objavila neko "obrano" saopštenje, mimeri i botovi su bili neobično čutljivi, čak ni ministar unutrašnjih poslova Srbije nije imao šta da kaže. Demokratski front nije pozivao aktiviste na ulice i na otkopavanje oružja, pa su protesti Demokrata ostali bez potrebne mase, ali i bez radikalnih ispada.

I proslave praznika su okidač za radikalno ponašanje. Ove godine se slavlje povodom Dana državnosti, 13. jula u Nikšiću završilo suzavcem. Grupa lica sa desničarskim obilježjima i pjesmama isprovocirala je nerede na trgu gdje je organizovana proslava. Iako su danima podsticane tenzije i bilo je jasno da se priprema incident, umjesto neophodne prevencije vidjeli smo samo naknadnu policijsku intervenciju.

⁸ European Parliament resolution of 9 March 2022 on foreign interference in all democratic processes in the European Union, including disinformation, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0064_EN.html

Dešavanja na međunarodnoj sceni su često katalizator radikalizacije, ali i dokaz stranih uticaja kroz dobro poznate domaće kanale. Kada je krajem februara 2022. otpočela ruska agresija na Ukrajinu, cijeli jedan dezinformacioni ekosistem se u roku od nekoliko sati prebacio sa svojih uobičajenih desničarenja na frekvencije ruske propagande. Evropske sankcije prema ruskim propagandnim glasilima i postrožena politika najvećih društvenih mreža dovela je do masovne migracije dezinformatora na Telegram. Ova mreža je odavno omiljeno stjecište balkanskih radikalnih grupa, gdje se bilježe brojne aktivnosti koje nijesu samo radikalna retorika, već su u zoni krivične odgovornosti. Ova količina manipulacija i dezinformacija je namijenjena upravo radikalizaciji pojedinaca i grupa. U sukobu u Ukrajini su 2014. godine, na strani ruskih paravojski učestvovali i državlјani Crne Gore⁹, i jedno je lice i pravosnažno osuđeno¹⁰. Nije poznato da li u ovom trenutku ima crnogorskih državlјana u ovom sukobu, bilo na ruskoj ili ukrajinskoj strani. Ruski kanali su objavili sredinom juna 2022. Navodne podatke ruskog Ministarstva odbrane, prema kojima su na ukrajinskoj strani u sukobu učestvovala dva borca iz Crne Gore, od kojih je jedan poginuo. Ministarstva vanjski poslova u zemljama regiona¹¹ su reagovala negirajući podatke o tim državama, ali crnogorske institucije nijesu imale javnu reakciju.

⁹ Darvin Murić, "Iz ISIL-a se vratilo devetoro, u Ukrajini osam boraca iz Crne Gore", Vijesti, 04.12.2007, <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/53440/iz-isil-a-se-vratilo-devetoro-u-ukrajini-osam-boraca-iz-crne-gore>

¹⁰ Miloš Rudović, Jelena Jovanović, "Bio vozač, pa snajperista: Barovićeve slike sa ratišta dokaz za robiju" <https://www.vijesti.me/zabava/49872/bio-vozac-pa-snajperista-baroviceve-slike-sa-ratista-dokaz-za-robiju>

¹¹ Radio Slobodna Evropa, "Ministarstvo vanjskih poslova Hrvatske kaže da nema podatke o pogibiji jednog Hrvata u Ukrajini", 19.06.2022, <https://www.slobodnaevropa.org/a/31904853.html>
Shkelqim Hyseraj, "Iz Rusije šire dezinformacije o 'plaćenicima' s Kosova", Radio Slobodna Evropa, 21.07.2022, <https://www.slobodnaevropa.org/a/rusija-kosovo-propaganda/31953538.html>

Mnoge zemlje se suočavaju sa problemom unutrašnje radikalizacije i domaćeg nasilnog ekstremizma, ali se s ovom pojmom mnoge uspešnije i kvalitetnije bore.

U Crnoj Gori radikalizacija i ekstremizam u najvećoj mjeri nijesu proizvod marginalnih nasilnih ideologija, nego rezultat međunstrim političkog djelovanja. Efikasno i održivo suzbijanje pojave radikalizacije i nasilnog ekstremizma značilo bi oduzimanje velikim političkim akterima sredstva kojim upravljaju i ostvaruju svoje interese.

Zbog toga je prvi korak koji je neophodan deescalacija političkih tenzija i dostizanje političke stabilnosti. U situaciji konstantne političke nestabilnosti radikalizacija je metodologija rada pojedinih političkih aktera, a nasilni ekstremizam prijetnja u njihovim rukama. Borba protiv radikalizacije i ekstremizma u takvima uslovima je fingiranje procesa radi zadovoljavanja zahtjeva iz pregovora u okviru poglavlja 24.

Organima nadležnim za suzbijanje ekstremizma je potrebna politička podrška, kroz jasno profilisanje borbe protiv nasilnog ekstremizma kao važne politike države. Neophodno je veće angažovanje u ovoj oblasti Skupštine Crne Gore, kao najznačajnijeg političkog foruma, koja može demonstrirati svoju posvećenost ovoj temi i kroz zakonodavnu i kroz kontrolnu aktivnost.

Kroz sistemski i koordinirani pristup sve institucije sistema su dužne da u partnerstvu sa civilnim društvom daju svoj doprinos borbi protiv problema koji su dugoročni generatori nasilnog ekstremizma. Krajnje je vrijeme za aktivnosti kojima će se građani i građanke zaštititi od mržnje, ksenofobije, mizoginije kojima su izloženi i na internetu, i u medijima i na ulici. Nadležni organi moraju sistematski pratiti i analizirati propagandne i dezinformacione aktivnosti usmjerenе na radikalizaciju građana i polarizaciju društva, i usmjeravati Vladu u razvoju javnih politika u ovoj oblasti, uz

obavezno poštovanje demokratskog principa slobode govora. Potrebno je i uvodenje mehanizama za praćenje i onemogućavanje negativnih stranih uticaja na crnogorsko društvo. Jedan od mehanizama koje smo predložili je da se u Skupštini Crne Gore oformi poseban odbor koji bi se bavio stranim uplitanjima u demokratske procese, po uzoru na INGE odbor Evropskog parlamenta. Neophodno je da Vlada u najkraćem roku ustanovi sveobuhvatan mehanizam za provjeru investicija iz perspektive zaštite nacionalnih interesa i nacionalne sigurnosti. U izvještajima Evropskog parlamenta posebno se ističe potreba za zaštitom vjerskih institucija od stranog uplitanja, kroz praćenje aktivnosti i povećanje transparentnosti finansiranja.

U predstojećem periodu neophodno je ojačati institucionalnu poziciju NOT-a i poboljšati njegovu saradnju i povezanost sa Vladom, ali i sa Upravom policije. U skladu sa uobičajenom praksom u čitavom regionu i šire, u okviru Uprave policije potrebno je formirati posebnu službu / odjeljenje čiji bi zadatak bio sprečavanje i otkrivanje djela povezanih sa terorizmom i ekstremizmom.¹²

¹² Milica Kovačević, Tijana Velimirović, "Novi zadaci za novi NOT: Predlozi za unapredjenje meduresorne koordinacije u prevenciji i suzbijanju nasilnog ekstremizma", Centar za demokratsku tranziciju, jul 2020, https://www.cdtmn.org/wp-content/uploads/2021/08/CDT_novi-zadaci-za-novi-not-1.pdf